

De tekst in de tijd. Het belang van hermeneutiek voor de homiletiek

Theo Pleizier (t.t.j.pleizier@pthu.nl)

Cornelis Graaflandlezing, 4 oktober 2022

Prediking is naar een gevleugeld woord van de Duitse theoloog Ernst Lange, een nieuw woord. Lange benadrukt dat het niet gaat om een nieuw Woord Gods, maar om een nieuw woord van de kerk, dat de kerk tot op heden nog niet zo heeft gesproken. Het is de roeping van de prediker om dit nieuwe woord voor de gemeente te vinden en tot haar te spreken.

De tekst van de Schrift komt binnen in onze levenstijd. In de gereformeerde liturgie komt dat tot uitdrukking in de drie elementen van gebed om de Heilige Geest, de Schriftlezing en de prediking. We volstaan na de Schriftlezing niet met een stilte waarin ieder persoonlijk de Schriftlezing overdenkt; en de prediking is niet louter herhaling van de Schriftlezing. In de preek klinkt het oude Woord voor de gemeente vandaag. Dat maakt prediking een nieuw woord. Een levende stem, voor levende mensen.

Het zal duidelijk zijn dat de rol van de prediker in dit gebeuren van groot belang is; maar tegelijk is die rol ook begrenst. Laten we beginnen met die begrenzing. Van Ruler wees ooit op de bevinding als grens van de prediking: wat er in het hart van een mens gebeurt is aan de Heilige Geest. Of de respons op het Woord een respons in geloof is, ligt niet in de macht van de prediker. Toch speelt de prediker een belangrijke rol. Hoe kun je zó preken, dat de hoorder geholpen wordt met het innerlijke gesprek dat met de Schrift en daarmee met God wordt gevoerd?

Preekvoorbereiding is aan de ene kant een *verstaansproces*: je komt tot verstaan, in het lezen, bestuderen, overdenken van de Schrift. We spreken van 'verstaan' omdat het komt tot een soort verhouding tussen exegetische inzichten, de prediker en de gemeente. Met andere woorden: de omgang met de Schrift vindt plaats tegen de horizon van de gemeente en verloopt

via de subjectiviteit van de prediker. Daarnaast is de prediking ook een *communicatief proces*: wat bij de prediker gebeurt in de omgang met de Bijbel tegen de horizon van de gemeente, moet ook worden omgezet in een toespraak. Een samenhangend geheel van gedachten, beelden, verhalen, verwijzingen, aanhalingen, toespelingen, associaties, waarin vervolgens ook de hoorders uitgenodigd worden om tot verstaan te komen. Is verstaan vooral een mentaal gebeuren, communicatie is een verbaal gebeuren.

Zodra de Bijbel opengaat en de tekst wordt bepaald waarover gepreekt wordt, start de hermeneutiek. Hoe ziet die hermeneutische arbeid er uit? De eerste laag is die van de bijbelse hermeneutiek en vertrekt vanuit de exegese. De tweede laag noem ik voor het gemak maar de theologische hermeneutiek: welke theologische kwesties zijn aan de orde? De derde laag is die van hermeneutiek als resonantie: hoe resoneert wat vanuit de tekst ontdekt wordt met de gemeente vandaag?

De laag van de Bijbelse hermeneutiek

In de eerste hermeneutische laag, die van de Bijbelse hermeneutiek, wordt de prediker getroffen door de eigenheid én de vreemdheid van de tekst. Waar de tekst in zijn eigenheid op ons afkomt en waar we die vreemdheid toelaten, ontstaat een nieuw aangesproken zijn, begint een nieuw woord te klinken.

Vanuit de exegese, of iets breder gezegd, in de omgang met de Bijbel, vormt zich een beeld wat er in deze tekst gaande is. Wat treedt er uit de tekst naar voren? Hoe zit het met het wonderverhaal, met de Opstanding van Christus, met het nieuwe leven van de gelovige waar de apostel Paulus over schrijft? Hoe beluisteren we de verhalen over exodus of ballingschap, hoe plaatsen we de woestijnreis in perspectief? Wat betekent het om de tekst letterlijk te lezen, waaruit bestaat dan die letterlijkheid en hoe doet het genre van de tekst mee? Wat hebben historisch-kritische en literaire benaderingen ons te zeggen? Niet te snel vaststellen dat dit voor de prediking niet zo relevant is. De Protestant gebruikt het verstand en zal zich ook in alle redelijkheid moeten laten leiden door wat Bijbelwetenschappers te berde brengen. Bovendien, in de prediking moeten we werk maken van de voorstelbaarheid en de overtuigingskracht van de Bijbelse verhalen en proberen we het waarheidsgehalte voor het voetlicht te brengen. De letterlijke tekst en de historische werkelijkheid die in tekst aan de orde wordt gesteld, vragen om een eigen aandacht.

De laag van de theologische hermeneutiek

Haast ongemerkt gaat de omgang met de tekst over in het stellen van theologische vragen. Een tweede hermeneutische laag, die van de theologische hermeneutiek, dient zich aan. Hoe moeten we dat verstaan, als Paulus schrijft over de vernieuwing van het leven? Of als Jesaja Israël in de naam van God oproept tot bekering? Wanneer in de gelijkenis van Jezus de toekomst van het Koninkrijk in handen van een accountant ligt, of als vanuit Genesis zich aan ons opdringt dat *déze* God onze Schepper is? Hoe ontvangen we die theologische claims en welke betekenis klinkt erin door?

Dat vraagt om denkwerk, om een wroeten in de tekst. In één van de eerste homiletieken uit de gereformeerde orthodoxie, de disputaties over de prediking van Johannes Hoornbeeck, heeft Hoornbeeck het over het 'opdelven van de *doctrina* uit de tekst' (*genuine eruatur*). Naast commentaren, verschijnen nu ook dogmatische studies op het bureau van de prediker.

De laag van hermeneutiek als resonantie met de gemeente

Dit alles leidt ook tot een aansporing om de preek vooral levensecht te laten zijn, dat het uiteindelijk aankomt op wat ik hiervoor de hermeneutiek als *resonantie* heb genoemd. Hier gaat de preekvoorbereiding nog een stap verder dan de theologische hermeneutiek. Het gaat hier vooral om empathie met de hoorder.

De gemeente voelt dat deze voorganger spreekt vanuit een authentieke spiritualiteit en een pastorale verbondenheid; de preek komt voort vanuit het geloof van de prediker en geeft de hoorder het gevoel dat deze prediker naast hem of haar in de kerkruimte zit.

Prediking mag aan het denken zetten, inspireren tot handelen, raken in het emotionele leven. Met andere woorden: de preek kan de tekst laten resoneren met het intellect, met de emotie en met de menselijke wil. Maar dat zal uiteindelijk een geestelijke resonans zijn; waar dat gebeurt klinkt een nieuw woord.

Dit is een samenvatting van de lezing zoals uitgesproken op 4 oktober 2022. Een meer uitgewerkte, geannoteerde en citeerbare versie wordt voorbereid voor publicatie.